

Wiek & Rad

37^e JAARGANG 2018- 1

*Staart voor de Bökkers Mölle
met de aanhanger naar Deventer*

*De korenmolenaar
in perspectief gezien*

*De onvoltooide molen van Uelsen
een restauratie van bijna een jaar*

STICHTING DE
OVERIJSSELSE MOLEN

Restaurant Den Haller
www.denhaller.com
denhaller@online.nl
0547-351287

Sfeervol gelegen naast de watermolen

Openingstijden:
maandag en dinsdag gesloten

Voor lunch, koffie en kleine kaart van 12.00 tot
17.00 uur. Diner vanaf 17.30 uur

Colofon

Wiek en Rad is het kwartaalblad van de stichting 'De Overijsselse Molen' en is een brug tussen het molenveld en donateurs van molens in Overijssel. De stichting tracht zo goed als mogelijk de belangen te ondersteunen van ons molenbezit en dit cultureel erfgoed in goede staat door te geven aan komende generaties.

Secretariaat:

mr. A.E.W. Boukes
Krulmate 13, 8014 KE Zwolle
tel. 038-465 28 60/038-499 87 85
a.boukes@home.nl

Donateurs ontvangen 4 keer per jaar Wiek en Rad (€20,00 per jaar). Donateur kunt u worden door zich aan te melden via de website www.molensinoverijssel.nl, of schriftelijk via ons secretariaat:
stichting 'De Overijsselse Molen'
Krulmate 13, 8014 KE Zwolle
Bankrekening van de SOM
NL34 RABO 0128690410

**STICHTING DE
OVERIJSSELSE MOLEN**

Met medewerking van:

Harry Woertink
Wim Giebels
Bert Bulder - Molendatabase
Jan Brummer
Tom Temmink
P.J. van der Vinne
Fotobestand RCE

ISSN: 1384-0711

Copyright © Stichting 'De Overijsselse Molen'. Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Redactie

Ben Scherjon - Marian Stobbe
wiekenrad@gmail.com
Peter van der Molen
prvdmolen@gmail.com
Ruud Roose
r.roose@daxis.nl
Sjaak Poot
sjpoot@solcon.nl

Kopij naar:

Ruud Roose
De Schaapvijver 13
8121 JA Olst
wiekenrad@gmail.com
r.roose@daxis.nl

De redactie stelt het zeer op prijs als u artikelen over uw molen of molengebeurtenissen naar ons opstuurt.

Tekst graag als Word document en elk plaatje of foto als een JPEG bestand niet kleiner dan 1 MB. Heeft u grote foto's, stuur ze dan via www.wetransfer.com.

Roald Hans

RESTAURATIE | RENOVATIE | MOLENONDERHOUD

| 06 54 297 356

| info@roaldhans.nl

| www.roaldhans.nl

| De Tuinfluiter 64

| 7671 WG Vriezenveen

RESTAURATIE | RENOVATIE | MOLENONDERHOUD

Inhoud van dit nummer:

- 4 Staart voor de Bökkers Mölle
- 5 Staart voor de Bökkers Mölle
- 5 Een oude molen, maar springlevend
- 6 Vergadering voor Watermolenbiotopen
- 8 De korenmolenaar in perspectief gezien
- 10 Tussen wind en water Varia
- 11 In Memoriam - Marianne Hendriksen
- 12 De onvoltooide molen van Uelsen
- 15 Winterkoninkje
- 16 De Oostendorper watermolen te Haaksbergen
- 20 Westermolen 1818 -2018
- 22 De vergeten watermolen van Herinckhave
- 24 Regio-indeling kan lijnen korter maken
- 26 Donateursdag 2018

Staart voor de Bökkers Mölle

Toen de net opgerichte stichting, in 1993, de oude korenmolen in Olst kocht van de eigenaar was er héél veel te restaureren. Eén van de onderdelen was de staart welke er aan het ondereind zeer slecht aan toe was. Gezien het hoge restauratiebedrag werd gekozen om alleen het ondereind maar te vervangen waarin het kruiwiel draait. Nu na bijna 25 jaar is niet alleen het ondereind, maar de hele staart ernstig aan vervanging toe. Een goede boom is toch wel een kwart van de hoge kosten. Toen de stichting een signaal kreeg dat er mogelijk een boom te krijgen was is de secretaris hier direct achteraan gegaan. IJssellandschap en haar rechtsvoorganger 'de Verenigde Gestichten' beheert en ontwikkeld, sinds 1267,

land- en landgoederen, en beschermt daarmee 4000 hectare natuur- en cultuurgrond rond Deventer. Aan dit jubileum had de stichting al op meerdere manieren aandacht gegeven en op de vraag van de molenstichting om een boom te schenken werd door Rentmeester J. Starkenburg, met graagte voldaan. Op 12 december 2017 trokken bestuurslid Ruud Roose, houtzaagmolenaar Ber Fort en molenmaker Jos Geve-
rink samen met bosbaas Gerrit Klein-Velderman naar het bos op landgoed De Kranenkamp. Hier moest een laan met oude eiken gekapt worden om nadien nieuwe bomen aan te planten. Uit de te kappen bomen werden er 2 uitgezocht welke aan de benodigde maten voldeden. Op 18 december ging het bosbouwbedrijf aan het werk en gingen ook de 2 uitgezochte bomen tegen de grond.

Liggend aan de grond werd de definitieve keus gemaakt voor de staart. Voordat de boom een staart kan worden zal die eerst naar de zagerij moeten en ook nog wat moeten drogen. Voor het zagen waren afspraken gemaakt met de molenaar van houtzaagmolen De Bolwerksmolen. Het transport van een 15 mtr lange eik van 6000 kilo is geen makkie, maar wij kregen gelukkig de hulp van landbouwer Wim Roetert, molenaar in opleiding, met zijn zware materieel. Het bosbouwbedrijf takelde de boom op de zware aanhanger waarna het in convooi dwars door Deventer naar de zaagmolen ging. (Foto3) Om de boom te kunnen zagen moest deze voor de toegang van de molen op de helling worden gelegd. Voor dit zware klusje was kraanbedrijf Kuiphuis uit Twello bereid dit, zeer schappelijk, voor ons op te knappen. Op 21 december lag onze eik dan ook op de helling om in het nieuwe jaar, mogelijk maart, voor het zaagraam gelegd te worden.

Wordt vervolgd...

Ruud Roose

Een oude molen, maar springlevend...

Aan de buitenkant van het dorp Lonneker staat sinds 1851 een prachtige molen. In de loop der jaren heeft de molen, net zoals in een mensenleven, veel mee gemaakt. Het verhaal van de Lonneker Molen wordt sinds enkele jaren doorverteld aan kinderen via leuke en leerzame excursies. Vanwege het educatieve karakter zijn zijn deze schoolexcursies gratis (powerpointpresentatie, zelf graan malen, kennismaken met meel en graansoorten) voor een wat uitgebreider pakket (zoals zelf pannenkoeken bakken), wordt een gering bedrag in

rekening gebracht. Een enthousiast educatieteam wil er voor zorgen dat het verleden niet het verleden blijft, maar ook gaat leven bij de hedendaagse jeugd.

Inlichtingen via
lonnekermolen@gmail.com.

Vergadering voor Watermolenbiotopen

Aanwezigen:

Dhr. Gerrit Olink – Oostendorper Watermolen – Haaksbergen
 Dhr. Johan Wigger – De Mast, Bels en Frans – Tubbergen, Mander
 Dhr. Theo Keizers en Angelo ter Laak – Oeler watermolen – Oele
 Dhr. Gerard Groothuismink, Henk Westerhof, Jan Roerink, Jan Leushuis, Jan Hilverdink – De Noordmolen – Ambt Delden
 Dhr. Lothar von Bönninghausen, Bernard Wielinga en Albert Munnike – Watermolen Herinckhave – Fleringen
 Dhr. Henk Meutstege – Watermolen Den Haller – Diepenheim
 Dhr. Henk Daalwijk – Watermolen Bels en Frans – Mander
 Dhr. Ed Westgeest – Watermolen van Singraven – Denekamp
 Dhr. Tom Temmink – Bestuurslid Stichting De Overijsselse Molen

Vergadering voor Watermolenbiotopen
 Op zaterdag 20 januari 2018 vond een primeur plaats bij de Noordmolen te Ambt Delden. De eerste regiovergadering van de SOM was een feit geworden! Even voor half drie 's middags was er vertegenwoordiging van elke watermolen in Overijssel. De SOM was zeer verheugd met deze grote opkomst. Een telefoontje naar onze contactpersoon van Het Twickel was voldoende om een perfecte locatie te vinden voor de vergadering. We werden vriendelijk ontvangen door de eigenaresse van kaasboerderij “De Möllinkwoner” aan de Noordmolen 3. In een hoek van de voormalige deelruimte van de boerderij knisperde een

warm haardvuurtje en onder het genot van een kop koffie en een plak cake werd begonnen met de vergadering.

Aanleiding

Aanleiding voor deze samenkomst was het landelijke onderzoek naar de watermolenbiotopen, geïnitieerd door Jorinde Vroeijenstijn van De Hollandse Molen. In maart staat een tweede vergadering gepland en de SOM wil voor onze eigen watermolens graag beslagen ten ijs komen.

De biotoop problematiek kan grofweg ingedeeld worden in de volgende drie onderdelen;

Bedreigingen biotoop watermolen

Als gevolg van het realiseren van nieuwe bebouwing en infrastructuur, de bijbehorende aanleg van riolering, het onttrekken van water voor de drinkwatervoorziening, het aanbrengen van vistrappen of door het kanaliseren van beken, hebben veel watermolens niet meer de beschikking over dezelfde hoeveelheid water voor de aandrijving als in het verleden. Daardoor zijn ze nog maar beperkt operabel of staan ze helemaal droog. Deze factoren vormen een bedreiging voor de watermolenbiotoop.

Stuwrecht

Bij iedere watermolen wordt gestuurd om

meer energie te genereren. Hierdoor wordt het waterpeil bovenstrooms beïnvloed. Molenaars zijn hiertoe bevoegd op basis van het stuwrecht. Dit zijn oude rechten die nog steeds van kracht zijn. De watermolenbelangen staan echter regelmatig op gespannen voet met andere belangen, bijvoorbeeld die van waterschappen of natuurorganisaties. Daarom zijn de stuwrechten in de twintigste eeuw regelmatig afgekocht.

Nieuwe regelgeving

Nieuwe regelgeving op het gebied van veiligheid of natuurdoelstellingen, zoals de Europese Kaderrichtlijn Water, kun-

nen de mogelijkheden om de molen te laten functioneren, sterk beperken of zelfs geheel onmogelijk maken. Het bleek een zeer nuttige en geanimeerde vergadering te zijn, waarbij er interessante discussies gevoerd werden en ervaringen en tips volop werden gedeeld. Vanwege dit succes is er besloten om deze samenkomst elk jaar weer te organiseren. Ook voor de andere regio's in Overijssel zullen soortgelijke vergaderingen op korte termijn gepland worden en hopen wij ook op zo'n goede opkomst! Na de vergadering was er nog even gelegenheid om bij de Noordmolen te kijken. Hiervan werd gretig gebruik gemaakt en

binnen werd er door de molenaars nog het één en ander verteld over de werking en de geschiedenis van de molen. Rond vijf uur vertrokken de meesten weer huiswaarts om van het weekend te genieten.

De korenmolenaar in perspectief gezien

Ik wil in dit artikel ingaan op het beroep van de korenmolenaar, zowel beroeps als vrijwillig. Het beroep van korenmolenaar is al heel oud. Toen de eerste molens naar Nederland kwamen in de 12de eeuw waren dat korenmolens. En die hadden dus korenmolenaars nodig.

Historie van de korenmolens gaat dus al heel ver terug in de tijd. De Standaard molens die op de wallen van de grote steden stonden maalden het graan voor de bakkers in die stad. Nederland was in de tijd van de eerste molens nog geen staat, dus er was geen politie of leger. Het platteland was dan ook een walhalla voor gespuis. Daarom zocht men veiligheid in de stad. Meer dan de helft van de bewoners woonden toen in de steden. In de zomer maanden werd in de buurt van de stad graan verbouwd, dat in september/oktober geoogst werd en in de pakhuizen in de stad werd opgeslagen. De korenmolenaars maalden dat graan dan voor de bakkers in die specifieke stad. De verscheidenheid aan soorten brood die we in de bakkerijen en supermarkten vinden, hebben we nog aan deze tijd te danken. Het malen van graan was een ambachtelijke activiteit. Het vereiste vaardigheden die de korenmolenaar verwierf door jarenlange oefening in de praktijk. In vele gevallen ging het bedrijf over van vader op zoon. Nederland kende talrijke geslachten waarin het ambacht van korenmolenaar werd voortgezet, soms tot ver in de twintigste eeuw. Na de vorming van de Zeven Provinciën van Holland werd het platteland steeds bewoonbaarder en veiliger. Dus ging men ook buiten de stad wonen. De bevolking van Holland breidde zich langzaam uit. Er moest dus steeds meer gort en meel komen om brood van te bakken. Het ambacht korenmolenaar verspreidde zich. Maar er moest door de beroepsmolenaar steeds meer gemalen worden om rentabiliteit te bereiken.

En dat ging op een bepaald moment niet meer alleen op de wind. Die is in Nederland erg wispelturig waardoor de molenaar veel kostbare tijd verloor aan het op de wind houden van de molen. Bovendien was er niet altijd genoeg wind. De elektromotor bood uitkomst. Men kan ook tegenwoordig nog enkele beroepsmolens aanschouwen die deels of helemaal elektrisch malen.

Maar dat zijn er nog maar een handje vol. En ze hebben veelal geen opvolging. De huidige jeugd piekert er niet over korenmolenaar te worden met de andere uitdagingen van vandaag. Bovendien maakt de concurrentie met de fabrieken enerzijds en de wettelijke eisen rond voedselbereiding anderzijds het erg zwaar. Al deze factoren deden vele korenmolens dan ook de das om. En dat is jammer.

Afgezien van het persoonlijk leed voor de korenmolenaars is er natuurlijk het verlies van het ambacht van korenmolenaar. De opkomst en ondergang van de Gildes Het korenmolenaars kregen steeds meer onderlinge concurrentie. In de 18de eeuw kwamen er Gildes die de belangen van korenmolenaars bewaakten. De gildevoorschriften beperkten de onderlinge concurrentie en de concurrentie van buitenstaanders. De gildeorganisatie beschermde de gildeleden en hun gezinnen tegen de gevolgen van tegenslag, ziekte en ouderdom. Zij garandeerde in principe ook de kwaliteit van de dienstverlening aan de klant. Maar na het einde van de oude Republiek in 1795 werden de Gildes opgeheven omdat men toen de vrijheid van beroep nastreefde. De korenmolenaars verloren hun voorkeurspositie en moesten heftiger gaan concurreren. In de loop van de 19de eeuw stopten vele molenaars of gingen over tot maalderijen op stoom of met dieselmotoren. En uiteindelijk verloren die het van de elektromotor die door Michael Faraday rond 1821 werd uitgevonden. Het zou het einde van de wind-gedreven korenmolens inluiden.

Ik ben Ab de Graaff.

vrijwillig korenmolenaar op de molen van Olst (OV) Ik ben sinds kort Gezel bij het AKG, het Ambachtelijk Korenmolen Gilde.

Ik maal op de molen van Olst Tarwe, Gerst, Spelt, Rogge en Boekweit. Allemaal voor eigen verkoop op de molen en t.b.v. wederverkopers.

De korenmolenaar in historisch perspectief.

Na de terugval van het aantal wind-gedreven molens in Nederland tot enkele honderden, werd in mei 1923 de "Vereniging De Hollandsche Molen" opgericht om de volledige ondergang van de windmolens te stuiten. Vanaf dat moment werden molens cultuurgood dat beschermd moest worden en in het cultuurhistorisch besef voor de toekomstige generaties bewaard moest blijven. Maar een molen in de lucht houden werd ook steeds moeilijker, omdat de oude techniek met veel handarbeid moet worden onderhouden en dat is in de loop van de eeuwen steeds duurder geworden. Er is dus veel geld nodig. Om een molen draaiende te houden waren er ook goed opgeleide molenaars nodig. Daartoe werd in 1972 het "Gilde van Vrijwillig Molenaars" opgericht die de opleidingen van de molenaars voor haar rekening nam. Vier jaar later volgde het "Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde" dat er op gericht was het

ambacht van korenmolenaar te behoeden voor uitsterven. Deze Gildes samen, die overigens een andere taakstelling hebben dan vroeger, streven naar behoud van cultuurgood, materieel en immaterieel.

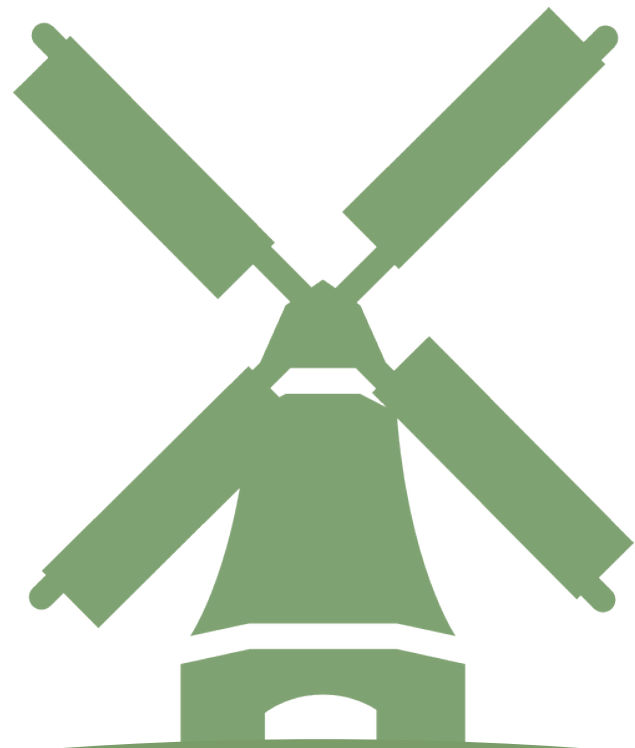
Terug naar de korenmolenaar. De korenmolenaars van vandaag de dag streven er dus naar het ambacht te behouden en door te geven aan opvolging. Er zijn er nog maar enkele tientallen, die samen dit immaterieel cultuurgood in leven houden. In dit streven vertegenwoordigt de beroeps korenmolenaar het tijdperk van 1800 tot heden, terwijl de vrijwillige korenmolenaar die op de wind maalt het tijdperk vanaf het begin van de molens ca. 12de eeuw tot ongeveer 1900 vertegenwoordigt. Zo vult men elkaar aan.

Toch wordt de strijd om het behoud van de korenmolen en het ambacht van korenmolenaar steeds moeilijker. Het

historisch besef onder de bevolking wordt er niet beter op. Het draagvlak onder de jeugd van deze tijd is tanende. En dat terwijl de molens eigenlijk aan de wieg hebben gestaan van onze rijkdom van vandaag. De korenmolens hebben onze voorvaders gevoed, de poldermolens hebben onze voorvaders extra akkerland verschaft om te voedsel te verbouwen en te wonen en onze houtzaagmolens hebben d.m.v. schepen bouwen voor de VOC/WOC onze rijkdom al in de 17de eeuw zeker gesteld. En dat vergeet men wel eens. Het is daarom dat de gezamenlijke moderne Gildes proberen middelen te vinden om ons cultuurgood eer aan te doen.

Bronnen:

1. TUE "korenmolenaar als beroep"
2. Wikipedia "korenmolenaar"
3. Het Nederlands Malend Korenmolenboek

Tussen wind en water Varia

Borgelinkmolen Denekamp

Er brak weliswaar geen paniek uit toen in oktober de Borgelinkmolen in Denekamp in no time in 'lichterlaaie' stond, maar de twijfel sloeg hier en daar wel toe. De molenaar en zijn hulpen waren pas echt gerustgesteld toen de brandweer arriveerde. Niet de echte, maar de jeugdbrandweer. Die hielden een zogenaamde 3d oefening waarbij met behulp van knetterkasten en rookmachines een echte brand nabootsten. Tot overmaat van ramp bleek een van de molenaars ook nog een van de molenaars vast te zijn komen zitten, tijdens het werk aan het hekwerk van een van de wicken. Er moest een hoogwerker uit Oldenzaal aan te pas komen om de man te bevrijden. Daarmee was de ellende nog niet voorbij, want er zaten ook nog kinderen opgesloten in het leslokaal die eruit gehaald moesten worden. Gelukkig bleek het allemaal slechts een oefening die tot doel had om goed voorbereid te zijn als het echt eens mis mocht gaan. De molenaars kwamen er wel achter, dat het zelfs moeilijk wordt de weg te vinden op voor hen bekend terrein als de molenzolders, als deze vol rook staan. Voor brandweerlieden is dat probleem alleen maar groter.

Westerveldmolen Tilligte

De lekkage in de kap van de molen is verholpen. Met behulp van een hoogwerker is een nieuwe nokplank geplaatst en daarmee is het euvel verholpen. Omdat de hoogwerker er toch stond, konden meteen de staart en de schoren worden opgeknapt.

Oortmanmolen Lattrop

Bij de Oortmanmolen moest er ook een mobiele kraan aan te pas komen. Daar moest de complete staart worden vervangen. Dat was een hele klus, want die staart heeft een lengte van 12 meter en daar kon de molenbouwer de hulp van enkele molenaars goed bij gebruiken.

Lonnekermolen Lonneker

De laatste beroepsmolenaar van de Lonnekermolen - Fons Roetenberg is overleden. Op zijn laatste reis trok de rouwstoet langs de molen die hem een laatste groet bracht. Terwijl de stoet even pas op de plaats maakte, kruiden de vrijwillig molenaars Theo Diepenmaat en Frank de Bont de molen van west naar noord voor het symbolisch brengen van die laatste groet.

De Lonnekermolen is een beltmolen met een in de belt gelegen entree. Voor de renovatie van de wanden naar de toegangsdeuren, zijn die wanden onlangs afgebikt. Daarbij zijn grote kieren ontstaan bij de deuren aan de oostzijde, waardoor met name de medewerkers van de molenuwinkel flink in de tocht kwamen te staan. Een aannemer heeft het euvel door vakkundig metselwerk verholpen.

Peter van der Molen

In Memoriam - Marianne Hendriksen

04-04-1967

01-30-2018

HAAR PASSIE GEVONDEN!

Molenaars en vrijwilligers van Korenmolen De Hoop te Almelo hebben op 5 februari 2018 een laatste groet gebracht aan Marianne Hendriksen door

de molen – die sinds haar overlijden in de rouw stond – mee te kruien met de langrijdende rouwstoet. Marianne was molenaar in opleiding bij ons en ontdekte dat ze enorm blij werd van het werken op en met de molen. Ook heeft zij genoten van de warmte van het team van vrijwilligers zoals ze vaak naar voren bracht. In februari 2017 werd er bij haar borstkanker geconstateerd. Daaraan is ze geopereerd en aanvankelijk zag het ernaar uit dat het de goede kant op zou gaan. Helaas heeft dat niet zo mogen zijn. Marianne hield tot het laatste moment hoop maar de laatste maanden ging ze enorm achteruit. Tot het bericht kwam dat ze uitbehandeld was.

Een grote wens van haar was om nog een keer naar de molen te komen. Enkele dagen voor haar overlijden hebben we samen met haar en haar familie op de molen afscheid van elkaar genomen. Dit was zeer emotioneel met een lach en een traan.

De veelzeggende uitspraak van Marianne was toen: “Dag mooie molen”.

We missen haar.

Molenaars, vrijwilligers en bestuur Korenmolen De Hoop, Almelo

Restaurant Watermolen Bels

Gelegen midden in het dal van de Mosbeek proef je de sfeer van verulogen tijden

- * Sfeervol ouderwets Twents restaurant.
- * Ruim terras in mooi begroeide tuin.
- * Houten speeltuin
- * Vele plattelandsspecialiteiten en arrangementen
- * 100 soorten Pannenkoeken
- * á la carte dineren
- * s' Winters heerlijke boerenkool maaltijden.
- * Bruiloften en partijen tot 100 pers.

Een droomlocatie voor een onvergetelijke bruiloft

Restaurant Watermolen Bels is gelegen in het prachtige natuurgebied Het Dal van de mosbeek. Trouwen in een landelijke omgeving buiten in de sfeervolle boerentuin met uitzicht op de mosbeek of u kunt de huwelijksceremonie laten plaatsvinden in de karakteristieke Theeschenkerij en Oale Dell.

Een onvergetelijk huwelijksfeest in Twentse sfeer. Ook beschikken wij over tal van mogelijkheden voor uw bedrijfsfeest. Schotse highlandgames, paardemennen, moordtochten en diverse andere activiteiten.

Bergweg 9 7663 TB Mander

Tel: 0541 - 680213 ~ Fax: 0541-680299 ~ www.watermolenbels.nl

De onvoltooide molen van Uelsen

De Grafelijke Windmolen van Uelsen staat er na een restauratie van bijna een jaar weer stralend bij op zijn unieke plek boven op de Mühlenberg. Echter, behalve de bovenas ontbreekt een binnenwerk volledig. Dat betekent dat de molen ook de komende jaren nog steeds niet kan draaien. Molenaars en molenliefhebbers weten maar al te goed wat het betekent als een molen niet actief als een historisch werktuig wordt beheerd: het verval slaat sluipend maar meedogenloos toe. Bovendien is een stilstaande molen voor bezoekers weinig attractief. Had de gemeente Uelsen anders met de beschikbare middelen kunnen dan wel moeten omgaan? Een analyse.

De uit 1748 stammende Grafelijke Windmolen te Uelsen is qua bouw een typische molen uit de Grafschaft Bentheim, zoals er daar een tiental in de 18de eeuw is gebouwd. Ook deze molen is een zogenaamde Erdholländermühle (bovenkruier) met oud-hollands gevlucht en een solide ronde romp, opgebouwd met Bentheimer zandsteen. Hij staat aan de rand van het dorp boven op een heuvel, de Mühlenberg. Hij heeft daardoor een vrij goede molenbiotoop. Als uitzondering op wat regel was en tevens in tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden is de bouw van deze molen niet door de Graven van Bentheim in opdracht gegeven. In dit geval werd een overeenkomst tussen de Bentheimer vorsten en de Burgemeester van Uelsen gesloten waarbij deze het recht verkreeg een windmolen te

bouwen, mits opgetrokken uit Bentheimer zandsteenblokken. Hij mocht de molen over een periode van 20 jaar pachtvrij exploiteren. Daarnaast werd door de toenmalige Graaf voor deze periode ook het recht op maaldwang aan deze molen verleend. Zo moest Burgemeester Bremann uit de kosten kunnen komen. Een misrekening bleek later. Vanaf 1769 nam het Domeinenbeheer van het Vorstenhuis van Hannover de exploitatie over. De Burgemeester kreeg een bedrag uitgekeerd ter compensatie voor geleden verliezen.

De geschiedenis van de Uelsener windmolen is er een zoals je die vaak tegenkomt. Pachters kwamen en gingen en waren meer of minder succesvol. Meer dan eens werd de molen beschadigd door storm of blikseminslag. Rond het einde van de 19de eeuw

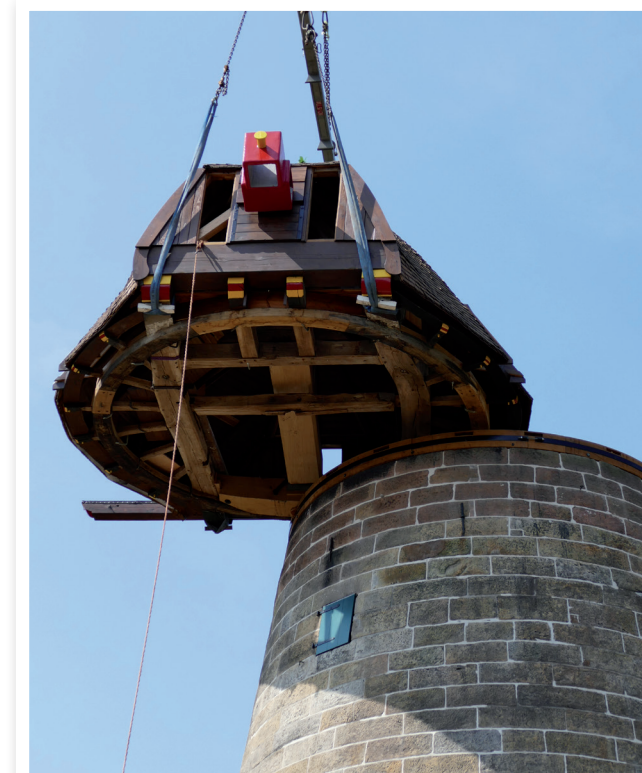
werd het steeds moeilijker de concurrentie met door stoom of stroom aangedreven maalwerken het hoofd te bieden. In 1928 werd de commerciële exploitatie beëindigd en werd de molen met omliggend terrein verkocht aan speculanten. Jaren later kwam hij via een grondruil in handen van de Gemeente Uelsen. Dat betekende echter geenszins de redding van de molen. Het gehele binnenwerk werd uit de molen gesloopt en verkocht. Het was aan een initiatief vanuit de burgerij in 1950 te danken dat de molen niet volledig teloor is gegaan. Het duurde echter nog 50 jaar voor er een besluit werd genomen de molen te restaureren. Deze zo'n € 140.000 kostende restauratie werd door de Gemeente en de Heimatverein in 2001 gezamenlijk ter hand genomen. Kap en staart werden zo goed mogelijk hersteld, er kwam een nieuw gevlucht maar voor een binnenwerk was er geen geld.

Wat er vervolgens gebeurde laat zich raden: de molen verviel sneller dan verwacht. Zo moesten de wieken al in 2013 met het oog op de veiligheid worden gedemonteerd. Op de foto uit 2016 is goed te zien dat de molen zich in een trieste staat bevond. Het gevlucht ontbrak, de staart was in slechte staat, de kap lekte en de muren en vooral de voegen waren niet best. Het was de Gemeente Uelsen wel duidelijk dat er iets

moest gebeuren. Met behulp van een extern bureau slaagde de gemeente erin uit verschillende fondsen ruim 3 ton aan middelen vrij te maken. Medio 2016 gaf ze opdracht aan verschillende via aanbesteding geselecteerde bedrijven met deze tweede renovatie te beginnen. Het herstel van muren, voegwerk en ook het in de muur opgenomen zandstenen wapen van de Vorsten van Bentheim werd ter hand genomen door een natuursteenbedrijf uit Neuenhaus. Met het opknappen van kap, staart en gevlucht ging Dunning Molenbouw uit het Nederlandse Adorp aan de slag. Een project dat al met al ruim 10 maanden in beslag zou nemen.

Tijdens de eerste fase van het project werd de molen rondom van een bouwsteiger voorzien. Vervolgens werden de voegen

3 cm uitgehakt en met perslucht schoon geblazen. Ook aan de binnenzijde van de romp moest veel voegwerk worden vernieuwd. Vervolgens werd de façade schoongemaakt met Lithofin MN reiniger. De voegen werden na droging gevoegd met een cementvrije kalkmortel. Het zandstenen wapen werd eveneens schoongemaakt en bekeken werd hoe het afgebroken stuk van de kroon het beste kon worden hersteld. We zijn dan inmiddels in november aangeland. Nog voor de winter moest de kap van de romp gehaald worden en naar Adorp getransporteerd zodat deze daar in de werkplaats kon worden hersteld en deels vernieuwd. Om de staart te kunnen wegnemen werden delen van het steigerwerk afgebroken, hoewel het voegen nog niet was afgerond. De in 2013 verwijderde wieken werden op transport naar Adorp gezet. Tegen eind november was het voegwerk klaar en was ook het wapen hersteld. Op 21 december werd de kap van de molen getakeld en een nood-dak geplaatst. De kap ging vervolgens op transport.

Op de Mühlenberg in Uelsen zijn dan tot juni 2017 geen activiteiten meer waarneembaar. In Adorp staat het werk echter niet stil en wordt hard gewerkt aan herstel van oude delen en anders vernieuwing. Zo moet de onderring met keerkuij en neuten geheel nieuw worden vervaardigd. Ook de wieken worden volledig nieuw gemaakt met metalen borstroeden en houten oplengers. Een derde van de heklatten wordt van metaal gemaakt; alleen deze heklatten dragen de voorzoom. De molenas wordt eveneens geheel vernieuwd alsook verschillende delen van de kap, zoals de overring, de penbalk, keuvelensbalken en dakspanten. Tot slot het meeste van de staart, zoals de spruitbalken, staartbalk en schoren. Ook wordt er een complete koningsspil vervaardigd. Een behoorlijke klus voor de mannen van Dunning Molenbouw.

22 Juni is de dag dat de molen weer geheel moet worden opgetuigd. Voor dag en douw vertrekt een speciaal transport met twee grote diepladers vanuit Adorp richting Uelsen, de ene met de complete kap, de andere met alle andere onderdelen. Omstreeks acht uur komt het transport aan bij de Mühlenberg, waar inmiddels al een reusachtige kraan klaar staat om de kap, de wieken en zo meer naar de molen te tillen. Ook de eerste bezoekers zijn al verschenen, want uiteraard is dit geen alledaagse vertoning. Na de nodige voorbereidingen en het afnemen van het nood-dak kan het eigenlijke werk beginnen. Vooral het op de molen takelen van de vernieuwde kap is precisie werk. Deze moet waterpas in de sjoerbanden hangen en bovendien moet het even vrijwel windstil zijn om hem goed op de romp te kunnen zetten. De toeschouwers houden hun adem in. Maar het lukt feilloos. Ook het aanbrengen van de staart en de wieken is enerverend en al met al veel werk, maar tegen de avond is de klus geklaard: de molen staat weer als nieuw te stralen in de ondergaande zon.

In de Graftschafter Nachrichten (GN), dé krant voor de Graftschaft Bentheim, wordt op 23 juni uitgebreid verslag gedaan van de gehele operatie in een artikel met positieve intonatie. In het verslag in

de GN van de officiële opening van de vernieuwde molen op 8 augustus wordt een heel andere toon aangeslagen. Die Uelser Windmühle steht weiter still, zo luidt de kop van het artikel. In een erbij opgenomen commentaar wordt ze vervolgens “die Unvollendete” (de onvoltooide) genoemd. Er wordt in duidelijke bewoordingen twijfel uitgesproken over de gemaakte beleidskeuzes. Het ware beter geweest de renovatie zo aan te pakken dat de molenwieken weer konden draaien! Het argument is dat zo’n stilstaande molen niet echt attractief is en bezoekers eerder naar Wilsom, Lage, Georgsdorf of andere plaatsen in de buurt zullen gaan om vroegere techniek werkelijk te beleven. Dat de GN-redactie niet weet dat er nog een ander argument is, namelijk het dreigende snelle verval als de molen niet draait, is haar niet kwalijk te nemen.

Hebben de verantwoordelijken bij de Gemeente Uelsen daadwerkelijk verkeerde keuzes gemaakt? Daar

blijkt niet erg gemakkelijk achter te komen. Duidelijk is alleen dat men het als zeer wenselijk ziet dat de molen in de toekomst van een compleet binnenwerk wordt voorzien. Dat er alvast een koningsspil in de molen staat, wordt als een belangrijke voorwaarde voor de verdere stappen gezien. Voor het aanbrengen van de overige ontbrekende onderdelen zou de kap niet weer gelicht hoeven te worden, zo denkt men. Maar dat er nog geen enkel zicht is op het nog ontbreken-de geld is ook duidelijk. Volgens de verantwoordelijke architecte van het externe bureau, dat de advisering en bouwbegeleiding was toevertrouwd, kon geen nieuw binnenwerk in het plan worden opgenomen in

verband met de 40% subsidie uit het EU Fonds Landelijke Ontwikkeling. Die zou alleen sanering van bestaande historische bouwsubstantie toelaten. De tekst van deze regeling spreekt dit echter tegen.

Indien men de molen voorzien had van een bovenwiel en een vang had Uelsen nu beschikt over een windmolen die regelmatig zou kunnen draaien. De kosten hiervan zijn volgens insiders zo’n € 50.000,-. Door de gemeente is de focus gelegd op een renovatie die de molen weer tot een voor het oog prachtig gebouw moest maken. Dat is gelukt.

Het is echter voorstelbaar dat met iets minder oog voor de verfraaiing deze € 50.000,- best uit het budget te halen zou zijn geweest. Alles wijst er echter op dat deze optie niet eens op tafel is gekomen. Er is uitsluitend gesproken over een compleet binnenwerk en dat kost uiteraard nogal wat meer. Duidelijk is dat het ontbroken heeft aan advisering door mensen die echt verstand van windmolens hebben. Erg jammer: nu krijgt de Uelsener molen vooralsnog de kwalificatie “de onvoltooide”. Het risico is groot dat over een aantal jaren het gevlucht weer moet worden verwijderd omdat de omgeving gevaar loopt. Het had echt anders gekund en ontmoeten!

Toine Zwitserlood

Vrijwillig molenaar van de Gildehauser Ostmühle.

Meer info over de molen:
<https://www.heimatverein-uelsen.de/die-uelser-muehlen/>

Foto’s: Toine Zwitserlood
Roelof Bruins

Winterkoninkje

Bezoekers vragen zich wel eens af wat zijn toch al die witte vlekjes in die molen van jullie, die je overal ziet? Zijn dat vlekken van het meel? Met iets in hun vragende ogen van dat heb ik toch eventjes super scherp opgemerkt kijkt de bezoeker ons aan. Hellaas voor de vragensteller gaat Simon, mijn mede molenaar op de Besthmerner molen, hierop in met een ontkennend antwoord. Hij verteld dan dat onze gevederde vriendjes, de vogels, de molen zien als een grote nestkast. Of in ieder geval als een buitensporig dikke boom met rare takken en veel nestgaten waarin je heel goed de nacht kan door brengen. Als dank gebruiken ze de overige ruimtes als toilet. Of misschien is het een soort graffiti voor hun, zo van “ ik Vogeltje ben hier geweest”!

Het winterkoninkje zocht een plekje bovenin de molen en dit kleinste vogeltje, vond een plekje bij het informatiebord op de meelzolder. Het is in zijn bewegingen zo te zien een druk vogeltje, wilde het daarom juist dit plekje? Het is ook een drukke plek in onze molen. De meeste de bezoekers die binnenkomen op onze beltmolen staan het eerste stil bij dit bord met de geschiedenis van de molen en zijn voorgangers. Tijdens de nationale

molendag stonden veel bezoekers met hun hoofd nog geen 20 cm van het met groen mos beklede nestje en hadden letterlijk niets in de gaten. Het nestje heeft namelijk een mooi rond gat aan de voorkant waardoor de winterkoninkjes hun jonkies voerden. De vogeltjes wachtten die dag waarschijnlijk met veel ongeduld, tot er geen lastige mensen meer voor de kinderkamer stonden om

dan vliegensvlug en ongezien het luidruchtige kroost weer stil te krijgen.

Heel weinig bezoekers van de bijna honderd die ons die dag hebben bezocht kregen iets mee van het jonge geluk in het groene appartement tegen de bintbalk. Ook de dagen daarna bleek dat het toch een goed gekozen plek te was want de kinderen zijn allemaal uitgevlogen. Het nest hebben we laten zitten in de stille hoop dat ze terug zouden komen of misschien een van hun nazaten.

Zeker is dat het kleinste vogeltje dat meerdere nesten maakt om

een vrouwtje te imponeren hier wel succes mee had. Een nest voor de kleinste vogel in de grootste nestkast in de buurt! Daar kon geen enkel winterkoningmannetje overheen.

De Oostendorper watermolen te Haaksbergen

“DE WATERMÖLLE BIEJ HOKSEBARGE”

Op een zonnige dag ,zittend op een der bankjes langs de boorden van de molenkolk hoor je eigenlijk niets anders dan “ruizen”. Het ruizen van het water dat langs en onder door de raderen loopt of het ruizen der fraaie oude bomen die het molen- en restaurant complex omzomen.

Nog heurt mien oor dat stöarig zoezen,
Nog zut mien ooge ‘t draeiend rad.★

De Oostendorper watermolen bestaat uit twee delen. Aan de rechterkant van de Buursebeek, stroomafwaarts gezien, bevindt

datum is er echter ook al het nodige te vermelden over molens in het gebied van Haaksbergen. In de veertiende- en vijftiende eeuw is er diverse keren melding van gemaakt, zoals o.m. blijkt uit een document uit 1487. Hierin valt te lezen dat er een geschil is in het Haaksbergse over het weiden van vee en dat er sprake is van het schutten van vee bij de molen. Ook is het bekend dat er wat verder stroomafwaarts een molen gestaan heeft, zoals blijkt uit het volgende: Op 9 februari 1544 brachten de Overijsselse commissaris Jan ten Oostendorp en de Haaksbergse drost Claas van Bevervoorde, in gezelschap van de meester timmerman Jan van Tibbergen, een bezoek aan de molen, gelegen een weinig van

zich een korenmolen, terwijl er aan de linker kant een oliemolen staat. Die combinatie komt men heden ten dage niet zo vaak meer tegen. Deze twee staan er al ongeveer 469 jaar en er is een interessante geschiedenis aan verbonden.

Op 18 september 1548 is de molen gaan draaien. Eerst alleen de korenmolen want de oliemolen was op dat moment nog niet helemaal klaar. Het wachten was nog op de molenstenen die al wel waren besteld bij een leverancier in Deventer, maar nog niet waren afgeleverd. Over de periode voorafgaande aan deze

Haaksbergen op de grenzen van Twente, Münster en Borculo, op de runer (beek) die Vedder geheten.

Door gebrekkig onderhoud en oorlogsgeweld, (de Gelderse oorlogen van 1482-1528), raakte deze molen in verval en het was de timmerman Jan van Tibbergen die adviseerde de molen te verplaatsen naar een nieuwe locatie. De kosten van deze operatie werden geraamd op 600 goudgulden. Dit advies heeft men opgevolgd en op de plaats waar hij nu nog steeds staat, is toen

de Oostendorper watermolen, bestaande uit een graan- en een oliemolen, gebouwd. Het werd een grote molen met één bovenslagrad en twee onderslagraden.

Uit een tekst van een rekening uit 1548 uit de administratie van de Rentmeester van Twente, Johan van Reede, blijkt dat er een extra voorziening in de korenmolen is gebouwd voor de opslag van graan. Deze tekst luidt als volgt:

Item alsoe indden ampte van Haexbergen ofte daer omtrent gheene zolder te huyre enzijn omme K.Mat. Coorn daer up gelecht machworden soe heft die droste die nye coormmuelle tHaexbergen doen zolderen ende dichte maeken ten eynde voorsz. ten minste coste ende meesten profyte van K.Mat. Als volcht.

Item Meyster Feye timmermeyster van ghoor is gereyst van Ghoor tot Haexbergen in K.Mat hoeven ende heft aldaer besichiget tholt omme plancken aff gesneden worden tot den voorsz. Zolder ende oeckvan tholt gehouwen thebben daer hy over gewest is drie daegen sdaechs voor zynen arbeyt IIII stuivers.

Facit.....XII stuivers. Noch heft hy inde cost gewest tot den richter van Haexbergen drie daegen sdaechs betaelt voor cost ende bier IIII stuivers. Facit.....XII stuivers. Noch betaelt den voerluyden vantselve holt vuyte hoeventhaelen ende beyde muelle tvueren. Facit.....XIII stuivers. Item noch twee zaeghesnyders van Stadtloon die eene genoemd Johan ende dander Henrick hebben die plancken gesneden daer die zolder afgemaakt is daer zy over gewest zijn XXX werckelaege elcks sdaechs voor hoeren cost ende arbeyt betaelt VI stuivers. Facit.....XVIII L. Stuivers.

Eerst in 1548 was het hele werk voltooid en begonnen de molens te draaien. Dit was het begin van een lange en soms roemruchte geschiedenis. De eerste mulder op de molens was Johan ten Oostendorp. Hij maalde “upt derde vat”, hetgeen betekende dat

hij het scheprecht had. Hij mocht als maalloon een aantal schepen uit ieder aangevoerd vat graan nemen, waarvan één derde deel voor de keizer was, één derde deel voor de drost en de rest was voor hemzelf. De plaats van de molens was mogelijk niet zo ideaal, zoals uit een rekening uit 1562/1563 kan worden opgemaakt. Hierin wordt namelijk een betaling verantwoord van f 5.25 voor vier zware ankers in de oliemolen omdat deze gevaarlijk naar de molenkolk begon over te hellen. Kennelijk deed het water, in combinatie met de bodemgesteldheid, z’n langzaam verlopende sloopwerk.

In 1579 schreef de rentmeester van Twente dat de molens gevaarlijk aan de weg van Lochem naar Twente lagen, zulks in verband met de toen heersende tachtigjarige oorlog, die van tijd tot tijd oplaaide en kennelijk werden ook de molens niet gespaard tijdens plundertochten. In dat jaar werd aan mulder Luiken Wilderink de helft van de pacht kwijtgescholden vanwege verminderde inkomsten als gevolg van het oorlogsgeweld. Tijdens deze oorlog werd er ook echt sloopwerk verricht, zoals uit een

vermelding uit 1584 blijkt. Hierin werd geschreven dat de molens met alle keizerlijke goederen “gants affgsbrandt sijn”. Of en wanneer er weer herbouwd is, is enigszins onduidelijk. Een feit is wel dat de rentmeester in 1600 schreef dat de molens geheel geruïneerd en in de kolk gevallen waren. Men had toen niet zo’n haast om ze weer op te bouwen, want in 1601 had de drost Unico Ripperda een windmolen laten bouwen bij het dorp, waar het graan gemalen kon worden. Deze toestand heeft geruime tijd geduurd want in 1633 kreeg Unico’s zoon, Willem Ripperda, toestemming van de Ridderschap en Steden van Overijssel om een nieuwe watermolen te bouwen. In het markeboek van Langelo staat te lezen dat op 7 september 1634 werd besloten om 17 bomen te “houwen voor het timmeren van de molens”. Op 25 november 1685 werden de molens verkocht aan drie verschillende eigenaren. Na nog vele malen van eigenaar en mulder over te zijn gegaan, kwamen ze uiteindelijk in 1847 in het bezit van Jan Willem Greve, die

getrouwd was met de dochter van de eigenaar op dat moment, Jan Hendrik Stuve. Zij, en hun nazaten hebben de molens gedreven tot na de tweede wereldoorlog in 1945. Hieraan is de in Haaksbergen bekende bijnaam ‘Grevenmölle’ te danken. Gedurende de lange periode van hun bestaan zullen er verschillende kleine- en grote reparaties aan de gebouwen en de technische installaties zijn verricht. Het zou te ver voeren om in het kader van dit artikel hier uitgebreid op in te gaan. Als we ons echter richten op de meest recente tijd, dan is er een aantal belangrijke momenten te memo-

ren. Zo zijn de molens in 1920 buiten bedrijf gesteld wegens de zeer slechte staat waarin alles verkeerde en zijn ze eerst in 1930 weer gerestaureerd. In 1946 werd de oliemolen door zware ijsgang verwoest. Deze is in 1950 weer opgebouwd, echter zonder het gaande- en lopende werk. Sindsdien trad er geregeld onderloopsheld op hetgeen de molen ernstig ondermijnde. Dit probleem werd steeds provisorisch verholpen. Opgelost werd het op die manier niet. Men moet de kracht van water niet onderschatten en zo kon het gebeuren dat in 1984 de beek dwars door de oliemolen stroomde. Dit was een alarmerende situatie en er werd besloten de beek af te dammen teneinde te redden wat er te redden was. Er werden nu serieuze plannen gemaakt voor een ingrijpende restauratie en reeds op 4 augustus 1986 kon hiermee worden begonnen. Vooral het ‘natte’ gedeelte werd grondig aangepakt. De Buursebeek werd tijdelijk afgesloten en omgeleid. Er werd een stalen damwand tot op 9 meter diepte de bodem ingeslagen. De bodem en wanden van de stuw onder de brug werden geconstrueerd van gewapend beton en waterdicht op de damwand, de stuw en de zijkanten aangeslo-

ten. Verder werden de wanden van de oude constructie geïnjecteerd om lekkages te verhelpen. Het talud en de bijbehorende aansluitingen op het bouwwerk werd op een halve meter dikke laag leem gelegd, zodat dit ook een beter fundament kreeg.

Verder werd er bij de splitsing aan de inlaatkant een stuwoverlaat gemaakt welke dicht gezet kan worden, zodat bij toekomstige reparatiewerkzaamheden de beekbodem droog gezet kan worden. Aan de gebouwen zelf werd ook het nodige opgeknapt. Het dak van de oliemolen werd bij voorbeeld voorzien van strodokken en er werden diverse panlatten vervangen. De bij de restauratie in 1950 aangebrachte gevel aan de woelbakzijde werd van een eiken beschieting voorzien. Dit gebeurde ook aan de korenmolenzijde. De waterraderen spatten tijdens het draaien zoveel water op de muren dat de stenen verzadigd raken, met de kans dat ze ‘s winters kapot vriezen. Dit zal met eikenhout niet gebeuren en als het om de één of andere reden stuk gaat, dan is het gemakkelijk te vervangen. Binnen de oliemolen werd het dak verstevigd door gordingen aan te brengen. Het mechanische gedeelte werd opnieuw in orde gebracht. Wat nog bruikbaar was aan wiel, raderen en assen werd opnieuw aangebracht. Wat kapot of versleten was werd vernieuwd en wat ontbrak is weer opnieuw gemaakt, zodat er weer een werkende molen ontstond.

Dat de molens ook nog op een andere plaats in ons land zin te bewonderen is bij veel mensen waarschijnlijk niet bekend. Sinds 5 september 1996 staan ze in volle glorie als schaalmodel, schaal 1:25, in Madurodam in Den Haag. Een mooi stukje promotie voor Haaksbergen.

De oliemolen.
Veel mensen kennen de korenmolens waarvan er nog genoeg te vinden zijn in ons land en daarbuiten. Men kent over het algemeen wel de werking ervan. Maar hoe zit dat eigenlijk met de oliemolen? De molen wordt aangedreven door waterkracht door middel van een schoepenrad dat in een goot hangt waar met grote kracht water doorheen stroomt. Dit brengt het rad in beweging en door middel van een assen- en tandraderenstelsel wordt een paar op hun kant lopende molenstenen, de ‘kantstenen’, aangedreven. Deze stenen lopen op het zogenaamde ‘doodbed’, waar oliehoudende zaden op uitgestort worden. Dit zaad wordt door de stenen geplet en vermalen. Per keer wordt er ongeveer 12 kg zaad op het

doodbed aangebracht. Na ± 15 minuten wordt het geplette zaad, ook wel meel genoemd, door de strijker van het bed afgeschraapt en opgevangen, waarna het op de zogenaamde ‘vuister’ wordt geschept. De vuister is een verwarmde ijzeren plaat met een temperatuur van ± 60 graden celcius. Om aanbranden van het meel te voorkomen wordt het in beweging gehouden door het ‘roerijzer’, dat natuurlijk ook weer via een overbrenging door middel van assen en tandraderen aangedreven wordt. Als het meel voldoende is opgewarmd kan het in de pers om de olie eruit te halen. Hiertoe wordt het eerst doormiddel van vultrechters, de ‘karen’, opgevangen in ‘builen’. Deze builen worden in een omhulsel gedaan van paardenhaar of sisal en dit pakketje komt tussen twee houten blokken in het ‘heiblok’, ook wel slag- of olieblok genoemd, te staan. Vervolgens worden deze blokken door het inslaan van een wig naar elkaar toegedreven, waardoor de olie uit het opgewarmde meel in de builen eruit wordt geperst. Het inslaan van de wig gebeurt uiteraard weer met een door de molen aangedreven onderdeel n.l. De ‘slaghei’. Dit is een zware, vertikaal staande houten balk die door een nok op een horizontale as wordt opgetild, waarna hij, zodra de nok doorgedraaid is, door zijn eigen gewicht met een klap naar beneden valt op de wig en deze dus langzaam maar zeker het heiblok indrijft. Op het einde van dit proces kan de druk ter plaatse van de builen wel opgelopen zijn tot 300 bar. De constructie van dit deel van de molen moet dan ook aan zeer hoge eisen voldoen.

De op deze manier uitgereste olie wordt onder de oliebank opgevangen in een pan, ‘bekken’ genaamd. Als alle olie eruit is wordt het hele pakket weer losgeslagen, gelost, door met een andere hei, de ‘loshei’, op een wig te slaan die in tegengestelde richting in het heiblok is opgenomen. Met een paar slagen is de boel weer los en kan de buil met bekleding worden uitgenomen. De inhoud van de builen bestaat nu uit een samengeperste harde koek, de bekende lijnkoek, welke als veevoer gebruikt kan worden.

De korenmolen.
Voor wat betreft de korenmolen geldt dat ook hier het gebouw de nodige renovatie heeft ondergaan. Zo werd ook hier het één en ander aan de kap gerepareerd en werden spanten, korbelen, moeren kindergebinten waar nodig vervangen en gezekeerd met ankers. Deze molen heeft drie koppels stenen die uiteraard weer door een stelsel van assen en tandraderen worden aangedreven door de waterraderen. In dit geval door twee. Eén rad drijft één koppel stenen aan en het andere neemt er twee voor zijn rekening. Een koppel stenen bestaat uit een ‘ligger’, de onderste die stil staat en daarboven een ‘loper’ die aangedreven wordt. De stenen zijn voorzien van spiraalvormig verlopende groeven, de ‘billen’. Het aanbrengen van deze groeven wordt met de hand gedaan met een bilhamer. Dat heet het billen van de stenen. Heeft men ± 1500 mud gemalen dan moet dit opnieuw gebeuren. (een mud is ± 70 kg).Het koren komt via de ‘kaar’ in

de schudgoot van waaruit het tussen de stenen gevoerd wordt, waar het als het ware wordt fijngeveven. Voor het malen is veel vakmanschap vereist. De temperatuur van het meel mag b.v. niet te hoog oplopen daar dit gepaard kan gaan met kwaliteitsverlies. Het meel wordt beneden opgevangen in zakken en afgevoerd om door de bakker verwerkt te worden. Dat de winst die men uit het water haalt niet alleen bestaat uit de energie voor de aandrijving van de molens moge blijken uit het volgende: aan de buitenkant in de woelbak heeft men een zo genaamde ‘aalkorf’ aangebracht. In de herfst trekt de paling naar de Sargossa zee om te paaien. Die lange tocht begint in onze binnenwateren en er zal dan ook de nodige paling via de stroomgoten de molen passeren. Door nu ergens in de stroom een lattenrooster te zetten, waar de kleine exemplaren doorheen gaan, maar waar de dikkere worden tegen gehouden, heeft men de mogelijkheid gecreëerd om tijdens het gewone werk een vorstelijk maaltje paling te verschalken.

De Haaksbergese molens en de kunst.
De Oostendorper watermolen is door de eeuwen heen een indrukwekkende en belangrijke molen geweest in het Haaksbergse. De mooie bouw en de fraaie ligging heeft door de tijd heen verschillende kunstenaars geïnspireerd om dit voor het nageslacht vast te leggen in de vorm van schilderwerk, tekening of foto’s. Eén van de bekendste kunstenaars die de molen op het doek heeft vereeuwigd is ongetwijfeld Jacob van Ruysdael, de bekende 17e eeuwse schilder van de Hollandse school en beroemd geworden als landschapschilder. Het schilderij van de molens moet ongeveer rond 1650 zijn gemaakt en bevindt zich in particulier bezit. Ook anderen hebben de schoonheid van de molens vastgelegd op hun manier. Zo zijn er schilderijen van van Os en Dalon en is er tevens een werkelijk prachtige ets van H.C.Roodenburg uit 1935. Er zal ongetwijfeld nog meer werk te vinden zijn over dit onderwerp. Dat is een goede zaak voor diegenen die zich met historie bezig houden opdat men kan zien hoe het er gedurende eeuwen op bepaalde momenten heeft uitgezien als welkome aanvulling op beschrijvingen.

Bert Otter historicus.

bronnen:
• H.Hagens; Molens, Mulders en Meesters.
• Mr. G.J.ter Kuile; De Twentsche Watermolen.
• Ing. W.E.ten Asbroek. Haaksbergen voor en na 1188.
* Herman Berghage, dichter van beginregels.

Westermolen 1818 –2018

Op uitnodiging van de gemeente Dalfsen kwam een 80-tal mensen bijeen in het gemeentehuis om de aftrap mee te maken van het jubileumjaar van de Westermolen.

Uiteraard waren onder de aanwezigen veel molenaars en bestuurders uit lokale, provinciale en zelfs landelijke molenstichtingen.

Deze avond stond natuurlijk voornamelijk in het teken van toespraken met het jubileum als onderwerp. Voorzitter van de Stichting Westermolen Dirk Brugman doet als eerste het woord.

Hij memoreert in het kort een stuk geschiedenis van de molen en is verheugd dat de molen er zo goed bijstaat. Wethouder Jan Uitslag nam hierna het woord als 'eigenaar' van de molen sinds 1987. Hoewel de gemeente eigenaar is, is zij beslist geen beheerder. Dat is geheel in handen van de stichting welke, naast het malen door haar 7 molenaars, de extra ruimte onder

de molen benut/exploiteert voor een scala aan activiteiten.

De heer Ben Kloosterman schetst daarna in grote lijnen de geschiedenis van de eerste bouwer, Gerrit Helmus Snel, tot heden.

Op de beeldschermen kwam ondertussen een serie beelden/foto's voorbij welke vooral betrekking hadden op de grote restauratie van 2011/2012 welke ook in dit blad opgenomen waren.

Voor deze bijzondere gebeurtenis heeft de gemeente een speciale 200 Jaar Molenkrant laten drukken waarin alle activiteiten voor het jubileumjaar zijn opgenomen.

Geschiedenis

De geschiedenis van de "Westermolen" begint in het jaar 1816. In dat jaar vraagt Gerrit Helmus Snel toestemming aan het provinciebestuur om een koren- en pelmolen te mogen bouwen. In 1818 is het zover en kan Snel de "Westermolen" gaan bouwen. Snel heeft waarschijnlijk geen nieuwe molen laten bouwen. Volgens overlevering koopt hij een in 1814 te Dalfsen-Hessum gebouwde molen, laat deze afbreken en

in Dalfsen herbouwen. Een dochter van Gerrit Snel trouwt met Jan Machiel Wentzel, waardoor de molen in deze familie komt en tot 1947 zal blijven.

Aanvankelijk gebouwd als koren- en pelmolen

In 1842 wordt hij uitgebreid met een oliewerk. Er is dan een koren-, pel- en oliemolen ontstaan, waar graan tot meel vermalen, gort uit gerst ge-

peld en olie uit zaad geslagen wordt. Zo omstreeks 1890 blijkt er zelfs een houtzagerij aan de molen verbonden te zijn. Waarschijnlijk verdwijnen zijn alle bijzondere functies in de jaren 1910 tot 1925 en blijft het meest oorspronkelijke en belangrijkste middel van bestaan voor deze molen over: het malen van graan.

De eerste restauraties
De molen wordt in al die jaren meerdere keren hersteld, maar in 1956 vindt de eerste grote

restauratie plaats, gevolgd door een restauratie in 1969. Veranderingen in de veevoederfabricage brengen helaas met zich mee, dat de molen steeds minder met zijn tijd meekan en zo komt hij in het begin van de zeventiger jaren buiten bedrijf. En al draaien de wieken nog wel eens, de molen is niet meer nodig voor het bedrijf en de molen dreigt in verval te raken. In 1987 komt er een einde aan de onzekere toekomst van de molen, doordat F.J. Makkinga, zoon van J.B. Makkinga, de

molen verkoopt aan de gemeente Dalfsen.

De laatste ontwikkelingen
In 1988 wordt de "Westermolen" volledig gerestaureerd. De exploitatie komt in handen van De Stichting Westermolen, die de molen via vrijwillige molenaars weer in bedrijf stelt, de molen toegankelijk maakt voor het publiek en er wordt meel verkocht. Ook wordt de "Westermolen" gebruikt als opleidingsmolen voor het Gilde van Vrijwillig Molenaars. Na een

ingrijpende onderhoudsbeurt in 2011/2012, waarbij ditmaal ook de bijgebouwen betrokken waren, is de molen weer in prima conditie.

In een volgend nummer zal verder ingegaan worden op de molengeschiedenis van Dalfsen en omgeving en de eigenaren/molenaars. Door Ben Kloosterman

Inhoud: website stichting
Grote foto: Geert Bistervels
Kleine foto: Ruud Roose
Redactie: W&R

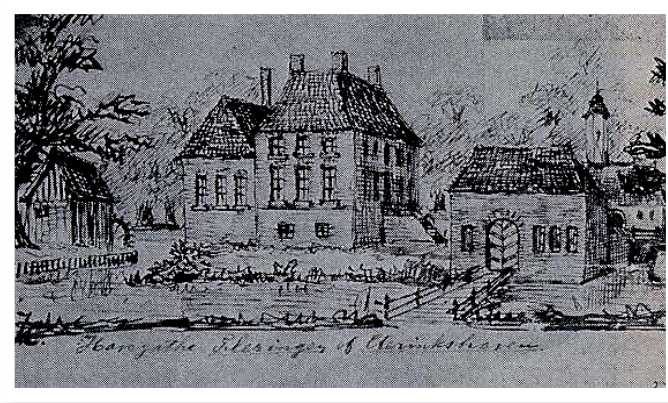

De vergeten watermolen van Herinckhave

Afb. De watermolen met op de achtergrond de havezate Herinckhave

Tussen Twente en Duitsland ligt een stuwwal die van Hardenberg via Uelsen naar Ootmarsum loopt. Verschillende beekjes en stromen ontspringen hier en zoeken al kronkelend hun weg door het landschap. Het meest bekende riviertje is de Dinkel, maar ook de Mosbeek waaraan de watermolens van Frans en Bels zijn gebouwd genieten landelijke bekendheid en trekken jaarlijks veel toeristen. Aan de Fleringer Molenbeek staat nog een watermolen die minder bekend is. Weliswaar is de molen tot 1989 niet maalvaardig geweest, maar neemt hij toch een zeer markante plek in op het Landgoed Herinckhave. De havezate Herinckhave ligt in het noordoosten van Twente, ten zuiden van het dorp Tubbergen aan de Herinckhaveweg.

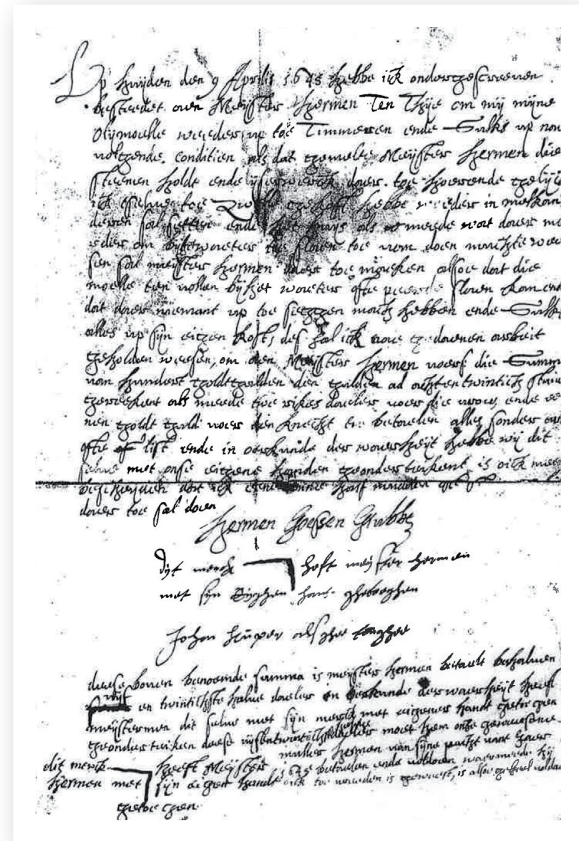
Afb. Pentekening van Craandijk rond 1850 met links de watermolen

De vroegste geschiedenis van de Havezate Herinckhave Het landgoed ligt grotendeels op een vlakte van sneeuwsmelt-waterafzettingen. De Fleringer Molenbeek welke dwars over het landgoed stroomt en de grachten van water voorziet vormt in de alleroudste tijden de grens –met een min of meer cirkelvormige structuur- van een grondmorene met dekzand, een gordeldek-zandrug en een gordeldekzandvlakte. Op het landgoed waren en zijn sporen te vinden van neolithische bewoners. In de jaren tussen de twee wereldoorlogen zijn bij uitgebreide opgravingen in de noordwestelijk gelegen heidevelden in grafheuvels veel “klokbekers” gevonden. Op dit moment zijn nog steeds drie grafheuvels op het landgoed aanwezig.

De watermolen op Herinckhave “Brand, brand!!

De molens van Herinckhave staan in brand!” Zo ongeveer moet er geschreeuwd zijn toen in de nacht van 7 op 8 juni 1642 brand werd ontdekt in de korenmolen en in de oliemolen bij het kasteel Herinckhave. De toenmalige bewoner van de havezate was Herman Goossen Grubbe. Hij had een conflict met één van zijn pachters. Mogelijk wilde deze wraak op hem nemen en stak de brand aan. “In de brand, uit de brand” dacht Grubbe misschien, want hij verzocht in 1643 aan de Ridderschap (Gedeputeerde Staten) een windmolen te mogen neerzetten in plaats van de watermolens weer opnieuw op te bouwen. Waarschijnlijk heeft toen al gespeeld waar de watermolen eeuwenlang last van zou houden; watergebrek.

Nu de molens afgebrand waren en er iets nieuws moest komen, was dit een mooie gelegenheid om een windmolen te bouwen. Hoewel bekend is dat de Ridderschap enkele gedeputeerden opdroeg te onderzoeken of de bureen benadeeld zouden worden, is deze windmolen er toen niet gekomen. De watermolens moesten dus herbouwd worden. Op 9 april 1645 sloot Herman Goossen Grubbe een overeenkomst met meester-timmerman Herman ten Thije “om mij mijne olijmoelle weder up toe timmeren”. De heer F.H. Grobbe, geschiedkundige te Amstelveen, heeft het pachtboek van Herinckhave vertaald (1639-1680). De volgende foto geeft het origineel weer.

Afb. Passage uit het pachtboek waarin de watermolen genoemd wordt.

De beide watermolentjes, elk aan een kant van de beek, zijn voor het eerst genoemd in 1521, in het archief van het Alberge klooster. De molens zouden nu bijna 500 jaar oud zijn, ware het niet dat er nog slechts één over is, de korenmolen. Vaak trof men twee molens tegenover elkaar op de oevers van een beek aan. In Delden is de korenmolen verdwenen en is de oliemolen over (Noordmolen). In Oele staat alleen de korenmolen er nog, maar in Haaksbergen staan ze er alle twee nog. In 1712 ging de pacht over op Gerrit Gerritse uit Saasveld. Ook hij kreeg beide molens, waarbij bepaald werd dat de herstellingen waaraan een “mollenmeister” te pas moest komen,

voor rekening van de eigenaar, G.P. Grubbe, zouden zijn en de kleinere reparaties door de pachter moesten worden betaald. Deze herstelwerkzaamheden vonden op veel molens in de maand mei plaats. Dit gold zeker voor de oliemolens; koeien stonden in de wei, zodat er een tijd geen lijnkoeken gevraagd werden. Deze onderhoudsbeurt werd ook wel “meitimmeren” genoemd.

Het beroep van molenaar was vroeger nauw met dat van de boer verbonden. De molenaar leefde dan ook intens mee wanneer de boeren de oogst binnenhaalden. Het malen van het eerste graan (eind juli, begin augustus) was een bijzonder moment. Een nieuwe cyclus brak aan. Zo kwamen de boeren met hun karren graan bij de molen, waar ze vaak even moesten wachten voordat zij geholpen konden worden. “Wie het eerst komt, wie het eerst maalt”. ’s Zomers, als er een tekort aan water was, kwam er nog wel eens iemand voor niets naar de molen. Als de boer met paard en wagen uit Tubbergen kwam, was dit nog niet zo erg, maar als hij met de zak graan in de kruiwagen kwam, of op de nek, zal hij de molenaar wel eens verwenst hebben.

De Tubbergse boeren moesten van ver komen om hun graan gemalen te krijgen. Ze konden kiezen uit de molens van Herinckhave, Geesteren of Weerselo. Alle waren ongeveer “1 uur gaans”. Logisch dat ze in Tubbergen zelf een windmolen wilden bouwen, te meer omdat de waterkracht een onzekere factor was. Men organiseerde een zogenaamd getuigenverhoor, dat wil zeggen, een bijeenkomst waarbij vijf getuigen gehoord werden. De gemoederen zullen wel hoog opgelopen zijn. In ieder geval; de watermolen Herinckhave kwam er niet best af. We noteren uit de mond van getuigen (alles is destijds opgeschreven):

- ‘De molen lag te ver weg.’
- ‘Het Moolentjen ligt ’t grootste gedeelte van ’t jaar sonder water.’
- ‘Het gebeurde alte dikwijls dat getuigen niet tegenstaande dat men maalen kan, twee á drie malen gaan moeten, voor en aleer kunnen worden geholpen.’
- ‘Het molentje kon dan ook moeilijk met enig regt den naam van een goede watermolen verdienen.’

De windmolen in Tubbergen is er gekomen... Echter, zoals in zoveel dorpen rest nu alleen nog een Molenstraat. Een andere windmolen die er kwam, was die aan de Ootmarsumsestraat tussen Fleringen en Albergen. In 1820 liet Egon von Bönninghausen hier een grote olie- en pelmolen bouwen (van hout). Deze brandde later af, waar nu de huidige molen voor in de plaats is gekomen. Deze windmolen heeft de watermolen van Herinckhave overvleugeld. Op het eind van de 19e eeuw werd er op de watermolen nog slechts bij langdurige windstilte gemalen als de pachter van de windmolen te Fleringen verlegen zat. In 1865 werd hij voor het laatst gebruikt en raakte toen in verval. De molen lag stil...

In rood; regio 1

Hieronder valt Gemeente Steenwijkerland, Staphorst, Zwartewaterland, Kampen en Zwolle.

In groen; regio 2

Hieronder valt Gemeente Dalfsen, Ommen, Hardenberg en Twenterand.

In geel; regio 3

Hieronder valt Gemeente Olst-Wijhe, Raalte, Deventer, Hellendoorn en Rijssen-Holten.

In blauw; regio 4a en 4b

Hieronder valt Gemeente Tubbergen, Almelo, Hof van Twente, Dinkelland, Hengelo, Enschede en Haaksbergen

regio 4a omvat de windaangedreven molens

regio 4b omvat de watermolens

De bijeenkomst data voor de 4 regio's zijn:

Regio 1 - 17 mei

Regio 2 - 4 mei

Regio 3 - 31 mei

Regio 4 - 7 juni

De regio's worden tijdig geïnformeerd.

SOM- BESTUUR WIL MEER BINDING IN MOLENWERELD REGIO- INDELING KAN LIJNEN KORTER MAKEN

Toen de Stichting de Overijsselse Molen (SOM) werd opgericht, was de achterliggende gedachte moleneigenaren zoals gemeentes, stichtingen en particulieren een steun in de rug te geven bij het behartigen van molenbelangen. Dat is nu na 65 jaar nog steeds het geval. Het Gilde van Vrijwillig Molenaars richt zich voornamelijk op de molenaars en de SOM zet zich in voor de randvoorwaarden die het mogelijk maken dat moleneigenaren hun molens optimaal kunnen beheren.

De tijden zijn de voorbije decennia veranderd en ook aan de molenwereld niet ongemerkt voorbij gegaan. Was het in de beginperiode van de SOM vooral zaak om te voorkomen dat nog meer molens gesloopt zouden worden, nu is het een kwestie van gunstige condities scheppen voor het in goede staat laten voortbestaan van ons culturele erfgoed. Samenwerking tussen beide belangenbehartigers- molenaars en moleneigenaren- vormt daarbij een van de voornaamste voorwaarden.

Het afgelopen jaar heeft Tom Temmink, die vanuit 't Oversticht in deeltijd sinds een jaar inzetbaar is voor de SOM, een groot aantal molens bezocht om te inventariseren welke behoeften leven. 'Ik kwam daarbij tot de ontdekking dat er tussen verschillende molens weinig communicatie bestaat. Uitwisseling van kennis ontbreekt vaak. Het kan gebeuren dat bij een molen een bepaald probleem bestaat, waarvoor bij een molen in de buurt al lang een oplossing is gevonden. Het wiel moet zodoende steeds opnieuw worden uitgevonden'.

'Als SOM- bestuur willen wij graag weten wat de knelpunten in onze Overijsselse molenwereld zijn', licht SOM- voorzitter Pieter van der Vinne toe. 'Dat geeft ons de mogelijkheid om processen die daarbij spelen positief te beïnvloeden. Zo zouden wij in voorkomende gevallen als intermediair kunnen fungeren tussen moleneigenaren en bijvoorbeeld de gemeente, de provincie, de waterschappen of Landschap Overijssel'.

Technisch medewerker Temmink en het SOM- bestuur zijn tot de conclusie gekomen, dat 'regionalisering' goede mogelijkheden biedt om tot vorming van een bruikbaar platvorm te komen.

Daardoor ontstaan namelijk kortere lijnen. Gedacht wordt aan een opdeling van de provincie in vier regio's, waarbij regio vier uit twee groepen bestaat.

Daarbij omvat regio 4a de windmolens in dat gebied en worden alle watermolens- vanwege hun specifieke kenmerken- samengebracht in regio 4b. Temming wordt daarbij de verbindende factor tussen partijen en het SOM- bestuur koppelt aan elke regio een vast bestuurslid als contactpersoon. 'Wij willen dit plan aan de provinciale molenwereld voorleggen, zodat die haar mening over het plan kan geven. Wij willen niet volgens het Top- Bottom systeem werken', licht Van der Vinne toe. 'Om een concreet voorbeeld te noe-

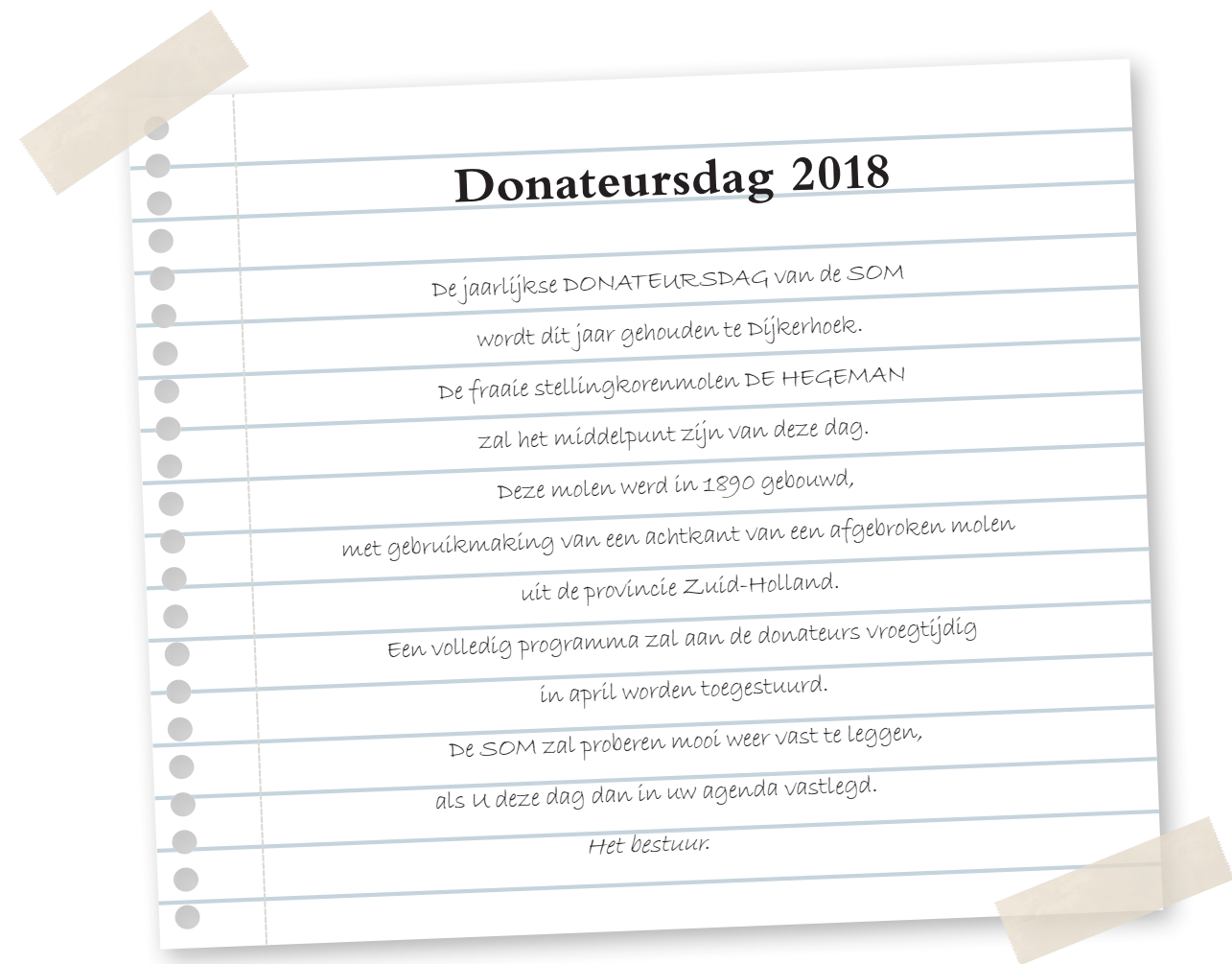
men. Individuele molens melden soms een klein project aan bij het subsidieproject Het verhaal van Overijssel. Die kleine solitaire projecten worden per definitie afgewezen. Zo'n regionale indeling maakt het echter mogelijk, dat meerdere kleine projecten van bij elkaar in de buurt liggende molens met een vergelijkbaar probleem of initiatief gebundeld worden en dan wel voor subsidie in aanmerking komen. Mits er natuurlijk een goed plan aan ten grondslag ligt'.

In voorkomende gevallen moet die samenwerking zelfs provinciegrens overschrijdend zijn. Dat is met name het geval waar het biotoop- probleem speelt. Dat is in feite een nationaal probleem.

'Wij hebben de uitwerking van het regioplan op papier wel zo'n beetje rond en nu willen wij het graag voor de zomer met het veld rond maken', vult Temmink aan. 'Wij willen in elke beoogde regio met de daartoe behorende molenaars en moleneigenaren een bijeenkomst houden. Die kunnen dan hun mening kenbaar maken en als het nodig dan wel wenselijk is, passen wij de voorstellen aan. Wij willen naar het veld luisteren en eventuele problemen inventariseren. Door de verschillende belangen tegen elkaar af te wegen, hopen wij dan tot een evenwichtige balans te komen'.

(kaart; komt van Temmink) Van der Vinne: 'Wij hebben het in principe met allemaal goedwillende mensen te doen en daar moet je gebruik van maken. Samen sta je sterker. Daarom is dit ook geen eenmalige actie. Wij willen elk jaar een keer een regiobijeenkomst houden voor de betrokkenen uit die regio en daarbij zal dan Tom Temmink en een vertegenwoordiger van de SOM aanwezig zijn. Daarmee houd je de informatie- uitwisseling actueel'.

Peter van der Molen.

MOLENSTEENMAKERIJ

**HANS
TITULAER**

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaalstenen als ook blauwe basaltlavamaalstenen.
Tevens wrijfstenen, kweernen (romeins model)
demonstratiestenen (doorsnede: 10, 15 of 20 cm.)
en huishoudmolens.

Zeer snel en vakkundig scherpen van uw molenstenen en
maaltechnische adviezen.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland
Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57
GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

**Koning
Molenzellen**

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzellen.nl

STICHTING DE OVERIJSSELSE MOLEN

P. van der Vinne
Voorzitter
Vasserdijk 18
7664 VH Manderveen
tel. 0546-681257
pieter@akkerbouwbedrijfvandervinne.nl

A. Boukes
Secretaris
Krulmate 13
8014 KE Zwolle
tel. 038-4652860
a.boukes@home.nl

R.J. Roose
Penningmeester
De Schaapvijver 13
8121 JA Olst
tel. 0570-562497
r.roose@daxis.nl

W. de Goeijen
Bestuurslid
studio WDG
Postbus 246
7670 AE Vriezenveen

J.H. Kuiper
Bestuurslid
Stokersdorpweg 24
7532 PT Enschede
tel. 0534 - 610710
kuiper.jh@hetnet.nl

Tom Temmink
Bestuurslid
Veldstraat 5
6671 BV Zetten
tel. 06 - 54232008
ttemmink@oversticht.nl

C. de Regt
Bestuurslid
Molendijk 39
7591 PT Denekamp
tel. 0541 - 294 202
info@rodewangen.nu

G. Kleinjan
Bestuurslid
Meersendijk 34
7683 PD Den Ham
Tel: 0546 672762

Website van de stichting en contact
R. Roose (Webmaster)
www.molensinoverijssel.nl
info@molensinoverijssel.nl

Molenboeken winkel
J. Poot
Zilverschoon 23
8265 HD Kampen
tel. 038-3315638
sjpoot@solcon.nl

Gilde van Vrijwillige Molenaars
E. Blenke (Secretaris)
Erve Stroomboer 72
7623 JB Borne
tel. 074 - 8500346
molenaarsinoverijssel@molenfotos.nl

Vereniging De Hollandse Molen
Zeeburgerdijk 139
1095 AA Amsterdam
tel. 020-6238703

Werkgroep Overijsselse molendag
Dick ter Harmsel
dterharmel@home.nl

R. Roose
r.roose@daxis.nl

Wiek en Rad redactie en vormgeving
Ben Scherjon
Marian Stobbe
Klutenweg 6b
8314 PC Bant
wiekenrad@gmail.com

Aandacht voor het ambacht

Molenbouwbedrijf Groot Wesseldijk bouwt, restaureert en onderhoudt authentieke wind- en watermolens. De ervaren molenbouwers combineren traditionele bouwmethoden met moderne technieken om eeuwenoude molens te behouden voor komende generaties.

*Deskundig,
dichtbij en
met oog voor
kwaliteit*

MOLENMAKERIJ

Kwinkweerd 6a
7241 CW Lochem (Gld)
Telefoon: 088 - 909 55 44
info@grootwesseldijk.nl

**Groot
Wesseldijk**

Molenmakerij
GrootWesseldijk

Bouwt, restaureert en onderhoudt wind- en watermolens